

שיעורי ליל שבת

שיעור מוריניו רבי מרדכי בונם זילברברג שליט"א

גליון מס' 185 - תשי"פ

בית הכנסת המרכזי שיכון ה'

קנתה בגד בחנות בגדים והתברר שהוא שעטנז, האם אסור להחזירו משום 'לפני עוור'?

השבועות הם מהות החג

יש להתבונן מדוע נקרא 'חג השבועות' כך, הרי שם החג מסמל את מהות היום, כפי שחג הסוכות נקרא ע"ש הסוכות וחג הפסח על שם שפסח ה' על בתי בני ישראל, כן היה ראוי לקרוא לחג השבועות ע"ש קבלת התורה, ולא על שום שבועות הספירה שקדמו לחג שהם ס"ה הכנה לחג השבועות?

התשובה היא שהשבועות אינם רק הכנה לקבלת התורה אלא זוהי צורת קבלת התורה וזהו מהות החג, וכפי שאדם בונה בנין במשך עשר שנים, אין הבנין נבנה ביום השלמתו לאחר עשר שנים אלא כל העשר שנים זה היה תהליך של בנין ועתה הוא נגמר.

וכן הוא בחג השבועות, החג לא מתחיל ביום החמישים כאשר מסיימים את תהליך הבנין, אלא החג מתחיל כבר מתחילת ימי הספירה, כי זוהי צורת קבלת התורה שבונים אבן אחר אבן עד שמגיעים לפסגה ביום חג השבועות עצמו, ובלי הבניה של כל השבועות הללו לא היה שייך להגיע ליום קבלת התורה, וכפי שלא שייך לבנות בנין מסופו, והדברים מאירים עם דברי הרמב"ן בפרשת אמור שכתב דמפסח עד שבועות זה נחשב כחול המועד של חג השבועות. ↓

מעשה באשה שקנתה בגד בחנות באזור של אינם שומרי מצוות, ולאחר שהגיעה לביתה נמצא שיש בו שעטנז, ונסתפקה האם מותר לה להחזירו לחנות ולקבל תמורתו, שהרי מכשילה בכך את המוכרת בלפני עוור, שהרי תמשיך למוכרו לנשים אחרות.

והנה זה ברור דאם יש להם את השמלות הללו בכמויות גדולות עד כדי שבסוף העונה הם שולחים חלק מהם למיחזור (כמקובל אצל חלק ניכר מסוחרים הבגדים הגדולים) אין בזה 'לפני עוור', שהרי אין בבגד הזה תוספת איסור כלל.

אלא כל הנידון הוא באופן שאין לחנות כמות כ"כ גדולה מהבגדים הללו, ועל ידי שתחזירה לחנות תכשיל את המוכרת במכירתו ללקוחה אחרת.

וכה"ג יש לדון במי שקיבל פקדון של כסף, והתברר לו שהוא כסף מזויף, ויודע שאף אם יחזירהו ימסרו המפקיד לאחר, האם צריך להעלימו ולומר לו שהוא נגנב (ולא יצטרך לשלם לו מאומה שהרי שומר חינום פטור מגניבה ואבידה), או שאין מחויב בכך.

והנה כל הדין של 'לפני עוור' הוא לא לתת לחבירו מכשול, אך כשהמכשול כבר נמצא אצל חבירו אין מחויב לקחתו משם, וא"כ בנידונינו כיון שהבגד כלל אינו שלה, שהרי מחמת השעטנז יש כאן מקח טעות, א"כ נמצא דכשמחזירו לחנות אין היא נותנת את שלה אלא מחזירה להם את השייך להם.

אלא דהגר"נ קרליץ זצ"ל חילק בין אם מחזיר בעודו בחנות לבין אם כבר לקחו לביתו, דכשמחזירו בעודו בחנות נחשב שהמכשול עדיין אצל המוכר, אך שכבר לקחו לביתו אף שמחמת המקח טעות איננו שלו נחשב כנותן לו מכשול.

אלא דכבר מבואר בדברי האחרונים, דהמכשיל את חבירו באיסור קל כדי שינצל מאיסור חמור אי"ז נחשב ללפני עוור, ואדרבה מצילו מאיסור בכך, כגון הנותן לחבירו דבר איסור דרבנן כדי להצילו מאכילת איסור דאוריתא, והראיה היא מדברי הגמ' בסנהדרין (ז.) לגבי אהרן הכהן ומעשה העגל 'וירא אהרן ויבן מזבח לפניו, מה ראה? א"ר בנימין

בר יפת א"ר אלעזר ראה חור שזבוח לפניו (שהרגוהו על שהוכיחם) אמר אי לא שמענא להו השתא עבדו לי כדעבדו בחור, ומיקיים בי 'אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא', ועל ידי כך לא יהיה לעם ישראל תקנה לעולם, ולכך מוטב דליעבדו לעגל ואפשר שיהא להם תקנה בתשובה'.

והיינו שאהרן הכהן העדיף להכשיל את עם ישראל באיסור קל יותר שיהא להם תקנה בתשובה, מאשר שיכשלו באיסור חמור ללא תקנה.

ולפי"ז נראה דבנידונינו כיון שאם לא תחזיר את הבגד לחנות לא תקבל את הכסף חזרה נמצא שיעברו המוכרים על איסור של גזל שהוא חמור יותר מלפני עוור וגם הוא איסור בכל שעה, ולכך עדיף שתחזיר את הבגד ועל ידה יעברו באיסור של 'לפני עוור' במכירת הבגד, מאשר שלא תחזיר את הבגד ויעברו על איסור של גזל, ואולם בפקדון שלא מכשיל את המפקיד בשום איסור כשלא מחזיר, מוטב שלא יחזירו ויציל בכך את המפקיד ואת אחרים מאיסורי ממון של נתינת מטבעות מזויפות.

ספר ספירת העומר באמצע סעודה

שלישית, האם יכול עדיין לומר 'רצה'?

מעשה ביהודי שהתפלל ביחידות בתקופת הקורונה, ובאחת השבתות בשעה שהמשיך לסעוד סעודה שלישית לאחר זמן צאת השבת, שמע מנין בחוץ שסופרים ספירת העומר, והחליט שמחמת תפילתו ביחידות יש חשש שישכח לספור, ועל כן קם וספר איתם את ספירת העומר של אותו לילה באמצע הסעודה.

ולאחמ"כ הסתפק האם יכול לומר 'רצה' בברכת המזון, שהרי לגבי הבדלה הדין הוא דמי שאמר בסעודה שלישית 'אתה חוננתנו' או התפלל מעריב שוב אינו יכול לומר 'רצה' שהרי הוציא כבר את השבת (ספק המ"ב בשם המג"א בסי' רס"ג ס"ק ז', והכרעת הפוסקים שאין יכול לומר 'רצה'), ולכאורה ה"נ כיון שספר את הספירה של לילה שוב אינו יכול לומר 'רצה' השייך לשבת.

ונראה לחלק בין הבדלה לספירה, דהבדלה היא סתירה לרצה, כיון שרצה הוא הזכרת שבת, וכשהבדיל הוציא את השבת, אך לילה אינו סתירה לרצה, שהרי גם כשממשיך את סעודה שלישית זמן רב לאחר השקיעה אומר 'רצה', ולכך אף שכבר ספר את הספירה של לילה אי"ז סתירה לאמירת רצה.

וראיה לזה מדברי הש"ך ביור"ד (קצ"ו ס"ק ד) שדן באשה שקיבלה שבת האם יכולה עדיין לעשות 'הפסק טהרה', והביא ראייה מספירת העומר, דלא חשבינן ליה לילה אפי' בערב שבת שתוספת שבת דאורייתא, והיינו שאפילו אדם שקיבל עליו תוספת שבת אינו יכול לספור כבר את הספירה של לילה אף שתוספת שבת היא מדאורייתא, כיון שקבלת השבת אינה הופכת את היום ללילה, אלא מקדשת גם את היום של ער"ש, ולכך נמי מי שכבר קיבל שבת יכול עדיין לספור את הספירה של ער"ש כיון שעדיין יום הוא.

וא"כ כפי שלגבי ער"ש יכול עדיין לספור את ספירת העומר של ער"ש אף שכבר קיבל עליו שבת, דאין סתירה בין העובדה שעדיין יום הוא לעצם קבלת השבת, ה"נ בסעודה שלישית אין הספירה של הלילה מהוה סתירה לשבת ויכול עדיין לומר 'רצה', ועיין בזה באגרות משה או"ח (ח"ד סימן צ"ט אות ג').

ומצינו בגמ' במסכת חגיגה 'רב אידי הוה רגיל דהוה אזיל תלתא ירחי באורחא וחד יומא בבי רב (ביתו היה רחוק מבית המדרש מהלך שלושה חודשים, והיה נוסע מביתו אחר הפסח ולומד יום אחד בבית המדרש, וחוזר לביתו לשמח את אשתו בחג הסוכות) והווי קרו ליה רבנן בר בי רב דחד יומא, חלש דעתיה קרי אנפשיה 'שחוק לרעהו אהיה', אל"ר' יוחנן במטותא מינך לא תעניש להו רבנן, נפק ר' יוחנן לבי מדרשא ודרש 'אותי יום יום ידרשון ודעת דרכי יחפצון' וכי ביום דורשין אותו ובלילה אין דורשין אותו? אלא לומר לך כל העוסק בתורה אפי' יום אחד בשנה מעלה עליו הכתוב כאילו עסק כל השנה כולה'.

ומבואר כאן שכיון שאצל רב אידי זו היתה צורת קבלת התורה שלו שהלך רוב הזמן ולמד רק יום אחד, לכך זה נחשב כאילו הוא למד בכל זמן הליכתו ויום בשנה אצלו חשוב שנה, וזהו היסוד של חג השבועות, דכיון שצורת קבלת התורה היא בבניה שלב אחרי שלב לכך כל ימי הספירה נחשבים חלק מחג השבועות.

אמר באמצע שמו"ע 'היום כך וכך לעומר ועדיין אין לי שכל, אתה חונן וכו', האם יצא יד"ח?

מעשה באדם שעמד באמצע שמו"ע של תפילת מנחה בסמוך ממש לשקיעה, ונזכר שלא ספר ספירת העומר, ועלה במוחו רעיון ואמר קודם אתה חונן, היום כך וכך לעומר ועדיין אין לי שכל, אתה חונן לאדם דעת.

וכששאלו ע"כ את רבינו הגר"ח קניבסקי שליט"א אמר שבאמת אותו יהודי צריך שכל... כי א"ז דרך של ספירה אלא אמר כן בדרך תפילה.

אלא דבהסכמה לספר בר אלמוגים של הגר"א גנחובסקי זצ"ל כתב הגר"ח שליט"א שאם באמצע שמו"ע נזכר שלא ברך ברכהמ"ז או לא קרא ק"ש יכול לכוללה בלשון בקשה ויאמר 'וחייבוננו חז"ל לברך ברכהמ"ז בלשון הזה... ולקרות ק"ש בלשון הזה... ובזכות זה שמע קולנו.

וא"כ ה"נ יכול לספור בשמע קולנו ולומר וחייבוננו חז"ל לספור ספירת העומר בלשון הזה, היום וכו' ובזכות זה שמע קולנו, ושונה מאתה חונן שא"ז מקום הבקשות, ולמשפט שאמר אין טעם.

קבוצה שהתפללו במספר המדויק שהותר ע"פ ההוראות, והצטרף אליהם אב עם בניו ונקנסו כולם, האם חייב לשלם להם את דמי הקנס?

עקב מגפת הקורונה קבעו הרשויות בשלב מסוים שאין להתפלל בחצרות הבתים יותר מ-19 אנשים יחד, כך שכאשר יגיעו לעשרים איש יתחלקו לשני מנינים נפרדים, ומעשה שהיה באחד המקומות שהתכנסו 19 אנשים יחדיו, ולפתע הגיע יהודי עם שישה מבניו והצטרף אליהם, והעירו לו שבודאות גדולה הוא מסכן את כולם כיון שהם נמצאים במקום עם פיקוח מוגבר, אך הוא התעלם מאזהרותיהם והמשיך להתפלל עמם, ולבסוף אכן הגיעו פקחים וקנסו את כולם בקנס, ויש לדעת האם חייב אותו יהודי לשלם להם את דמי הקנס.

ובראשית הדברים יש לדעת האם אותו מתפלל שהגיע אחרון הוא שותף באותה חצר או לאו, דהנה באופן כזה שהוא שותף בחצר לכאורה אין שייך להעדיף את מי שכבר הגיע קודם אלא יש לעשות מספר תפילות בזמנים שונים דהרי זה דומה למי שיש לו שותפות במכונת שאינו יכול להקדים כל יום את שותפו ולתפוס את המכונת, אלא יש לעשות חלוקה בזמנים כמבואר בשו"ע (קע"א ס"ח).

אלא שאם יתברר דבשל החלוקה לזמנים כל מנין יהיה דליל יש זכות לשכנים לקבוע שהמקדים לבוא הוא הזוכה להשתתף באותו מנין.

אולם אם המתפלל האחרון הוא אורח ואינו מדירי הבית וודאי שזכות השותפים למנוע ממנו להכנס לחצר, וכן באופן שעשו מנין ברחובה של עיר אפשר שיש למתפללים הקודמים זכות למנוע ממנו להתכנס עמם באותו מקום כיון שהם קדמו ותפסו את אותו מקום בשביל 19 איש, ואף שהרחוב אינו רכוש הפרטי יש להם זכות תפיסה לענין זה כפי שיש זכות תפיסה על ספסל למשל אף ברחוב.

והנה זה ודאי שאין כאן שאלה של חיוב דיני אדם שהרי א"ז אלא גרמא וכל מה דשייך לחייב את האחרון הוא רק דיני שמים, וידוע בזה מחלוקתם של הקצוה"ח והנחל יצחק, דלדעת הקצוה"ח (בסימן לב ס"ק א') לא כל גרמא בנוזיקין חייב דיני שמים אלא רק הנזכרים בש"ס, והנחל יצחק (סימן עה ס"ק ו) דייק מדברי המאירי שכל סוגי הגרמות חייבים דיני שמים וכן הלכה.

ואף שבכדי להתחייב בגרמא צריך שיהיה כונתו להזיק, כבר מבואר בדברי האחרונים שאין צריך שיהא ממש כונתו להזיק

אלא סגי שידע שעל ידו יוצר היזק, וכאן שנמצא במקום עם פיקוח מוגבר והתרו בו על כך ודאי יודע שעל ידו יוצר היזק.

גרמא שבאה ע"י מעשה

והגם שהרמ"ה בב"ב (פ"ב אות קז) והתשב"ץ (סימן ק"ג) כתבו דבכדי לחייב גרמא בדיני שמים צריך הגרמא להיות ע"י מעשה, כאן שנכנס שלא כהוגן נחשב כעשה מעשה, אלא שנמצא נפק"מ באורח שבא לחצר בהיתר קודם שהתאספו שם 19 מתפללים ולאחמ"כ הגיעו כמה מבני החצר ודרשו ממנו לעזוב מחמת קדימתם, בכה"ג לכאו' אף שהיה עליו לעזוב אי"ז נחשב כהיזק ע"י מעשה שהרי נכנס בהיתר ואין חייב בדיני שמים.

ועדיין יש לדון בזה דאפשר שעצם השהייה בחצר לאחר שנקרא לעזוב נחשבת למעשה, ומצינו בזה בתוס' שבועות (טז ע"ב) שכתבו לגבי נזיר השוהה בבית הקברות וכהן טמא השוהה בבית המקדש שהשהייה אינה נחשבת למעשה, ואילו התוס' בנזיר (י"ז ע"א) כתבו דהשהייה שם נחשבת כלאו שיש בו מעשה, וביאר במשנה למלך (פ"ג מביאת מקדש הלכה כ"א) דס"ל לתוס' דכל שתחילת הדבר היה ע"י מעשה אף שהיה בהיתר חשיב כעשה מעשה.

חמשה שיטבו על ספסל אחד

ולכאו' נידון זה הוא נידון הסוגיא בב"ק (י ע"ב) גבי חמשה שיטבו על ספסל אחד ולא שברוהו ובא אחד וישב עליו ושברו, דאחרון חייב אם נסמך עליהם ולא נתנם לקום, אבל כשיכלו לקום כולם חייבים, וא"כ הוא הדין בנידונינו כיון שיכלו השאר להסתלק מן המקום אין שייך לחייב את האחרון בדמי הקנס שהוטל עליהם.

אלא דיש לחלק, דבספסל לאחר הצטרפותו של האחרון כובד כולם מזיק בפועל את הספסל ומה שקדמו הראשונים בהיתר אינו מתיר להם ליטול חלק בסופו של דבר בהיזקו של הספסל, והוא הדין במעלית שנכנס אחד מעל המותר, אין יכולים השאר לטעון דכניסתם היתה בהיתר ואינם חלק מן ההיזק שהרי כניסתם היתה בהיתר, כיון שבפועל נגרם ההיזק מכובד כולם.

אך במקרה דידן שאין כאן היזק מהותי אלא קנס חיצוני על כמות מסוימת, בכה"ג אותם אלו שהיו חלק מן הכמות המותרת והגיעו בהיתר אינם חלק מן ההיזק ולכך אין שייך לטעון עליהם דהיה לכם לצאת שהרי אינם חלק מן ההיזק כלל, ודוקא אלו שהצטרפו מעל המותר הם אלו שגורמים להיזק ונושאים באחריותו.

והוא הדין במכוננית בנוסע שהצטרף מעל המותר, כיון שאין כאן היזק בפועל ע"י כולם אלא קנס חיצוני על מספר, א"כ הנוסעים הראשונים לא עשו ולא כלום, ורק אותו אחד שהצטרף מעל המותר וגרם לקנס נושא באחריותו.

אין דמיון בין ספסל לנידונינו

אלא דבנוסף יש לומר שהדברים אינם דומים כלל דבספסל שהנידון הוא על ממון של אדם שלישי דאזי אף אותם שקדמו בהיתר היה להם לקום כדי לא להזיק את ממונו של האדם האחר וכאשר לא קמו חייבים כולם בהיזק הספסל, אבל בנידונינו שהניזוקים הם הראשונים שהיו במקום הרי זה דומה למה שכתב השו"ע (ח"מ ת"ח ס"ח) 'הניח לחבירו גחלת על לבו ונשרף פטור אפילו התרו בו שלא היה סבור שלא יסלקנה שאין דרך שיניח אדם עצמו לשרוף כדי שיהרג חבירו, אבל אם הניח גחלת על בגדו של חבירו ונשרף חייב שאינו חושש לסלקה כיון שזה חייב לשלם לו', וומבואר דמניח גחלת על בגדו של חבירו כיון שהוא נידון של הפסד ממון גרידא אין צריך הניזק לסלק את הגחלת אלא מניח את המזיק להתחייב על כך, וא"כ בנידון דידן שהוא נידון של ממון יכולים אותם שקדמו לומר שלא חששו להסתלק כיון שהאחרונים ישאו בעלות נזק הקנס.

ואולם כיון שאין הנידון בדיני אדם אלא בדיני שמים, אין יכול הניזוק לומר לא סילקתי ההיזק כי סמכתי על המזיק שישלם, שהרי אין יכול לתובעו בדיני אדם, ועל כן הרי זה כמניח גחלת על לבו של חבירו, דודאי היה על הראשונים להסתלק מן המקום כיון שאין יכולים לחייב את המזיק בדיני אדם, ועל כן אין על האחרון חיוב כלל.